

БАГАТОЛЕКСЕМНІ АНТРОПОНИМИ В СТАРОЧЕСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ XIV–XVII СТОЛІТЬ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (47)

УДК 811.162.3'01'373.23

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).210–215.

Петрица Н. Багатолексемні антропоніми в старочеських пам'ятках офіційно-ділового стилю XIV–XVII століть; кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

Анотація. Пропонована стаття продовжує розробку проблем функціонування та розвитку чеської антропонімійної системи допрізвищового періоду. У статті проаналізовано багатолексемні антропоніми, зафіксовані у старочеських пам'ятках адміністративного стилю XIV–XVII століть. Аналіз мовного матеріалу здійснено на основі писемної пам'ятки офіційно-ділової стилю.

У статті досліджено склад та динаміка вживання складених власних особових назв, засоби та способи ідентифікації людинності упродовж чотирьох століть на основі пам'ятки «Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345-1708».

Аналіз відтворює основні тенденції у розвитку старочеської антропонімії аналізованого періоду. Формування стандарту іменувань протягом кількох століть з точки зору кількісного складу компонентів чеських антропонімів відбувалося в напрямі до збільшення компонентного складу антропонімів для представників середньої та нижчої соціальної верстви (1→2) та до кількісного згортання формули іменування для представників соціальних верхів (1→2→3→2). У XIV ст. з'явилася тенденція до стійкого збільшення фіксації дволексемних антропонімів, а XVII століття стало точкою відліку в напрямку до закріплення їх у мовленнєвій практиці чехів та поступового становлення національної чеської антропонімоформули.

Антропонімійні двочлени в аналізованій пам'ятці представлені чотирма типами антропоформул: а) ім'я + прізвище; б) ім'я + назва за професією; в) ім'я + відтопонімне означення; г) ім'я + посесивна назва. Послідовність компонентів передбачала, як правило, постпозицію уточнюючого антропонімійного знака. Постпозицію особового імені у таких формулах кваліфікуємо як варіант АФ. Із XV ст. актуальними засобами ідентифікації особи поряд з іменем часто ставали одночасно кілька ознак (напр., індивідуальна і відтопонімна), тому досить поширеним явищем є трилексемні антропоніми. Найпоширенішою дволексемною моделлю іменування осіб з XVII століття є *особове ім'я + прізвище*. Така продуктивність прізвищ була пов'язана з поширенням їх у функції родових назв. Численні приклади з чеських джерел свідчать, що в XVII–XVIII ст. напередодні офіційної кодифікації прізвищ саме прізвища характеризувалися передачею в спадок. В умовах збільшення кількості населення, розвитку міст, міграції людинності ні посесивна назва, ні відтопонімне означення вже не могли забезпечити суспільству ефективне розмежування осіб однієї родини від осіб решти родин.

Ключові слова: антропонімія, складена власна особова назва, однолексемні антропоніми, багатолексемні антропоніми, антропонімна формула.

Постановка проблеми. Формування чеської антропонімійної системи відбувалося упродовж багатьох століть, має певні етапи свого становлення – від язичницьких імен аж до усталеної, кодифікованої сучасної дволексемної антропонімної формули.

Пропонована стаття покликає описати якісний, кількісний склад багатолексемних власних особових назв, зафіксованих у чеських текстах адміністративного стилю. Джерельною базою дослідження послугувала пам'ятка адміністративно-юридичного характеру «Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345-1708». Аналізовані тексти відтворюють способи та засоби іменування жителів окремої адміністративної одиниці упродовж кількох століть, є доказом того, в якому напрямку розвивалася антропонімія, і є чи не єдиним свідченням реальних моделей найменувань чехів у минулому.

Аналіз досліджень. Попри розмаїття наукових досліджень з історичної ономастики (зокрема антропонімії) у чеському мовознавстві [Svoboda, Beneš, Pleskalová], доводиться констатувати відсутність спеціальних студій, присвячених зароз-

дженню та розвитку старочеських багатолексемних власних особових назв, не визначено хронологічних меж у їхній еволюції. Навіть у слов'янській ономастиці інтерес у цьому напрямку становлять всього кілька праць, що безпосередньо чи опосередковано торкаються питання діахронічного дослідження багатолексемних антропонімів [Пахомова, Kaleta] або ж містять спроби їх класифікації на прикладах певних слов'янських мов [Майтан, Бенеш, Плескалова, Худаш]. Натомість питання періодизації старочеських антропонімних формул, а також їхньої якісної та кількісної характеристики на кожному конкретному еволюційному етапі залишається відкритим.

Мета статті, завдання. Об'єктом дослідження є старочеські багатолексемні власні особові назви XIV–XVII століть. Досліджуваною пам'яткою «Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345-1708» стала збірка актів та протоколів міста Б'еле та адміністративно прилеглих сіл. Мета дослідження – визначити найуживаніші типи антропонімних формул аналізованої пам'ятки, дати їм якісну, кількісну та хронологічну характеристику, простежити динаміку їх поширення

в межах певної адміністративно-територіальної одиниці протягом трьох з половиною століть.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: 1. Увести в науковий обіг новий антропонімійний матеріал, зафіксований старочеськими пам'ятками XIV–XVII ст. 2. Установити типи антропонімних формул, що лежать в основі багатолексемних власних особових назв, визначити їх продуктивність. 3. Простежити динаміку поширення антропонімних формул протягом XIV–XVII століть.

Методи та методика дослідження. Основними методами дослідження є описовий і його базові прийоми систематизації та інтерпретації мовних одиниць: внутрішньої – для встановлення синтагматичних та парадигматичних відношень між антропонімними одиницями і зовнішньої – культурно-історичної. У процесі систематизації та класифікації антропонімного матеріалу застосовуються також елементи статистичного методу, що дозволяють визначити продуктивність словотворчих формантів, динаміку поширення автохтонних слов'янських імен упродовж кількох століть.

Виклад основного матеріалу. Учені стверджують, що еволюція правової системи, поряд з економічним розвитком, була одним з наймогутніших позамовних факторів впливу на формування національних антропонімосистем. Відомо, що у допрізвищевий період, у людини було кілька імен, і вибір одного з них був зумовлений мовленнєвим узусом. Однак при оформленні ранніх юридичних документів, в умовах відсутності офіційних норм іменування, гостро постає потреба якнайточнішої ідентифікації особи. Наприклад, досліджувані нами акти регулювали господарське та правове життя жителів округу (оформлення спадку, розподілу меж, дарчі грамоти), а відтак задля чіткої номінації особи і уникнення тезкоіменності, поряд з особовим іменем писарі фіксували «розрізнявальні назви» (термін М. Худаши), що їх мала людина [Худаши 1977, с. 40]. Підбір таких додаткових назв та, зрештою, і їх формулювання в актах не підлягали жодному нормуванню. Це могли бути гіпокористичні форми хресних імен, посесивні найменування за іменем батька, чоловіка, дружини, ремесла, вказівка на місце походження чи проживання. Й. Бенеш стверджував, що метою подібних прізвищ в адміністративних документах вже була не насмішка чи означення особи для певного кола, вони слугували для важливого зв'язку із суспільством [Бенеш 1962, с. 6].

I. Антропонімія пам'ятки у хронологічному зрізі.

Статистичні підрахунки свідчать, що протягом чотирьох століть кількість однолексемних антропонімів в аналізованій пам'ятці стрімко зменшується. Окрім цього, змінюється також стилістичне навантаження цієї структурної групи. З кінця XV століття однолексемні антропоніми використовуються здебільшого в контексті повторної номінації особи в актовому записі, а не з метою первинної ідентифікації. Порівняймо: *...mezi Václavem Kúbeli*

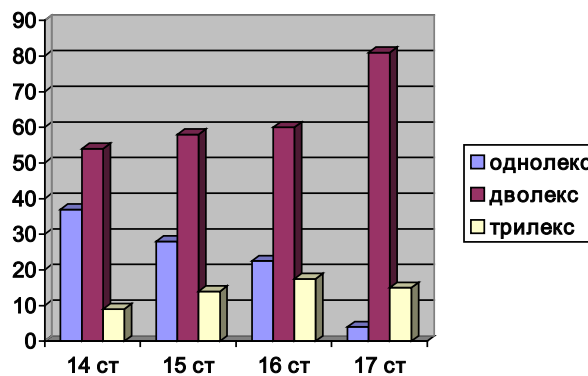
z Mukařova...// o skutek, kterýž jest učinil tajž Václav... [Listiny, 1494, c. 79] (далі посилання на це видання в тексті статті подаються лише вказівкою дати фіксації оніма та сторінки в дужках), *Ondřej syn Vlkuov z Čiste kaupil státek.../ A nadepsaný Ondřej... zapisuje statek sobě a ženě své Žofce...[1497, c. 80], ...Janem Šimonovým, synem nebožtíka Vávry...//...ten statek Janův nechce navraceti...[1539, c. 87], Jakub přijmí Jakubec, syn nebožtíka Bartoně...// ...osvědčení Jakubovo v knihy tyto naše [1539, c. 87].*

Трилексемні антропоніми протягом століть не зазнали суттєвих квантитативних змін, залишаючись на позначці 10–15 відсотків. Що стосується дволексемних власних особових назв, то у записах XIV–XV століть вони домінують, становлячи трохи більше половини усіх онімів. Однак у XVII столітті доводиться спостерігати різкий стрибок антропонімних двочленів – вони сягнули 80-відсоткової позначки, залишивши на периферії одно- та трилексемні власні назви. Порівняймо динаміку в таблиці №1.

Таблиця № 1. Динаміка поширення багатолексемних власних особових назв у діяхронії.

	XIV ст.	XV ст.	XVI ст.	XVII ст.
Однолексемні антропоніми	37 %	28 %	22,5 %	4 %
Дволексемні антропоніми	54 %	58 %	60 %	81 %
Трилексемні антропоніми	9 %	14 %	17,5 %	15 %

Ці ж дані у вигляді діаграми виглядають так:

Статистика дає можливість припустити, що для дволексемних іменувань XVII століття стало точкою відліку в напрямку до закріплення їх у мовленнєвій практиці чехів та поступового становлення національної чеської антропонімоформули. Подібні думки висловлювали відомі чеські ономасти. Так, Ф. Цуржин переконаний, що на формування чеських антропонімійних двочленів мала великий вплив німецька антропонімія, особливо у містах [Цуржин 1969, с. 694]. Й. Бенеш, покликаючись на Гулаковського, стверджував, що іменування осіб «сучасного типу» поширюються у Чехії з XVI століття, а у XVII ст. їх вживання переходить у звичай [Бенеш 1962, с. 12]. Історичні факти на користь існування цієї версії наводить В. Давідек: «Як тільки простолодин мав справу з державними інститутами, величність усвідомлювала його цінність не лише господарську, але і мо-

ральну. Зокрема при стрімкому рості кількості населення, його прошарків та суспільних відносин, важливо було визначити особу та її найближчу родину» [Давідек 1941, с. 75]. Вирішальною межею у хронологічному плані, на думку дослідника, стала так звана тридцятилітня війна (1618–1648), після закінчення якої держава почала організувати міські канцелярії, що піклувалися про територіальне закріплення підданих та й про тотожність (відповідність) осіб взагалі. В. Давідек стверджує, що після тридцятилітньої війни саме дволексемні антропоніми у вигляді особового імені та прізвищеві назви (останні побільшало ще за часів гуситського руху) з XVI століття все частіше уживаються як родинні назви, а з XVII століття починають системно передаватися у спадок по чоловічій лінії [Давідек 1941, с. 76].

Розглянемо детальніше структурні типи дволексемних антропонімів.

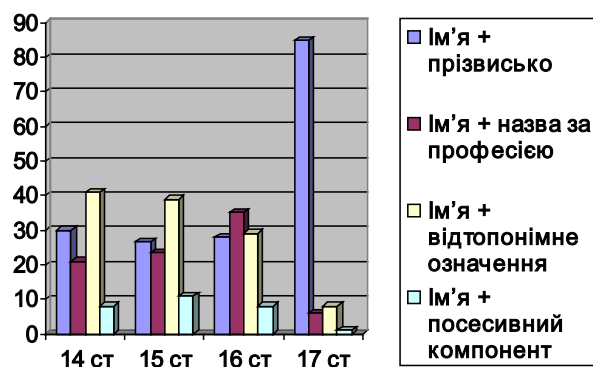
1. Дволексемні антропоніми в актах представлені чотири типи: ім'я + прізвище, ім'я + відтопонімне означення, ім'я + назва за професією та ім'я + посесивний компонент. Варто згадати, що у пам'ятках XIII–XIV століть включно перші два типи онімів займали домінуючі позиції [Петрица 2008, с. 282–283], слабше представлений четвертий тип, а третій — взагалі відсутній.

Порівняймо, як змінювалася питома вага дволексемних антропонімів у хронологічному зрізі (таблиця № 2).

Таблиця № 2.

	XIV ст.	XV ст.	XVI ст.	XVII ст.
Ім'я + прізвище	30%	26,5%	28 %	85 %
Ім'я + назва за професією	21%	23,5%	35 %	6%
Ім'я + відтопонімне означення	41 %	39 %	29 %	8 %
Ім'я + посесивний компонент	8%	11 %	8 %	1 %

У вигляді діаграми:

У XVII столітті питома вага першої структурної групи різко сягнула позначки 85 %. На користь цієї статистики промовляє, зокрема, теза Я. Свободи про те, що з усіх відомих допрізвищевих назв саме прізвища органічно трансформувалися в усі типи сучасних чеських прізвищ [Свобода 1941, с. 22].

II. Компонентний склад багатолексемних антропонімів.

У пам'ятці багатолексемні власні особові назви реалізовані в таких антопонімних формулах:

1. Особове ім'я + прізвище — чисельна група онімів, що характеризувалася квантитативною стабільністю протягом кількох століть (їх питома вага коливалась в межах 30 %). Ця формула існувала у двох варіантах: з компонентом *dictus*: *Maczko dictum Cladiwa* [1345, 1], *Jessek dictus Bradacz* [1360,4], *Haylano dicto Plach* [1364, 5], *Hannusio dicto Ways* [1364,5], *Mikess dictus Lichva* [1370, 7], *Wankone dicto Sudalkone* [1376, 9], *Hannuss dictus Keserynk* [1377, 9], *Hannus dictus Ruot* [1378, 10], *Mikess dictus Bochnecz* [1378, 10], *Pecha dictus Chvalik* [1379, 11], *Symon dictus Mly* [1379, 11], *Johannes dictus Cruz* [1417, 32], *Paulus dictus Brzezka* [1417, 32], *Bartolomei dicti Baress* [1418, 32], та без нього: *Hynko Berca* [1348, 2], *Bartošek Mikulaš* [1351, 4], *Hannus Roth* [1360,4], *Mikulaš Kopač* [1370, 7], *Stojslav Koza* [1370, 7], *Jan Roth* [1372, 8], *Macek Mudry* [1374, 8], *Pessik Kopacz* [1374, 8], *Pešek Svazal* [1376, 10], *Janda Daves* [1379, 11], *Petr Vacek* [1380, 13], *Barner Marek* [1396, 20]. Якщо, наприклад, у XIV столітті формула особове ім'я + прізвище ще містила слова *dictus* / *řečený*, то у моделях XVI століття цей додатковий компонент відсутній взагалі (див. таблицю № 3).

Таблиця № 3.

	XIV ст.	XV ст.	XVI -XVII ст.
З компонентом <i>dictus</i>	42 %	19 %	—
Без компонента <i>dictus</i>	58 %	81%	100%

Таким чином, синтаксично вільні словосполучення типу *ім'я + dictus + прізвище* (також існували в інверсійному варіанті) у XVI столітті поступово трансформуються у стійкі словосполучення ім'я + допрізвищеві назва (без інверсії): *Jan Čeněk* [1539, 87], *Jiřík Fukau* [1511,

86], *Jan Bareš* [1514, 86], *Mikulaš Paul* [1514, 86], *Pavel Boček* [1514, 86], *Jan Leva* [1506, 85], *Matouš Spička* [1501 81], *Jan Zednik* [1513, 86], *Jan Strach* [1501, 81], *Ondraček Pižlík* [1502, 83], *Duchek Wlachý* [1502, 83], *Mikulaš Slama* [1501, 81], *Lukeš Jan* [1695. 131], *Baltazar Jenik* [1687, 127], *Hloukal Jan* [1680, 107], *Hlousal Jiří* [1610, 97], *Jan Janda* [1680, 107], *Jirka Křistof* [1647, 101], *Petr Kapříšek* [1647, 101], *Daniel Pšenička* [1682, 111], *Jan Slon* [1692, 129], *Jan Šic* [1680, 107], *Jan Tuta* [1680, 107], *Jan Publik* [1690, 129], *Martin Vrabec* [1690, 129], *Zachariáš Pšenička* [1690, 129], *Jan Jirák* [1680, 106], *Vít Zuman* [1680,106], *Jiří Korbel* [1680, 106], *Thobaáš Lazebník* [1680, 107], *Jan Pšenička* [1680, 106], *Jiří Souček* [1680, 106], *Duchoslav Pelikan* [1680, 106], *Jiří Šimek* [1680, 106].

Часто модель ім'я + прізвище доповнювалася ще одним компонентом — відтопонімним означенням або назвою за професією, трансформуючись таким чином у трилексемні антропоніми типу ім'я + прізвище + відтопонімне означення (40,5 %) та ім'я + прізвище + назва за професією (5 %): *Gallus dictus Lekarz de Chotietow* [1374, 8], *Mikess dictus Buben de Chojetow* [1406, 24], *Beneš Žak ze Sudomiře* [1418, 35], *Jan Sadlo ze Smilkowa* [1418,

36], Mikulaš Mraz s **Sudomiře** [1460, 64], Jan Vlkoš ve **Žďaře** [1466, 73], Jan Hurtik z **Luk** [1494, 79], Peter Procko z **Kolomut** [1504, 85], Beneš Kulhavý z **Katušic** [1506, 85], Havel Nedvěd z **Přepred** [1506, 85], Václav Kralík **Brocenský** [1632, 98], Hannusio **faber dicto Ways** [1370, 5], Matěj Kříž **vožataj** [1429, 49], Matiaš Macek **krajčič** [1447, 57], Matyaš Kříž **forman** [1437, 41], Jan Volák **foťnrář** [1680, 107], Jiří Král **osepnik** [1680, 107].

Одиничними є фіксації моделей ім'я + два прізвиська (*Andreas Passek dictus Swazal* [1377, 9], *Václav Setil jinak Celný* [1610, 95]).

2) **Особове ім'я + назва за професією**. Подібні іменування становлять 20 % від усієї кількості дволексемних антропонімів: *Jan czesszerz (česiř)* [1429, 47], *Janek olejnik* [1466, 6], *Šimon provaznik* [1429, 47], *Kříž vožataj* [1437, 49], *Mauricius faber* [1436, 48], *Kúba švec* [1445, 55], *Šavlata švec* [1448, 58], *Mathějek kramář* [1448, 58], *Urbanek kovář* [1448, 58], *Antoš sladovník* [1448, 59], *Kříž kovář* [1473, 72], *Duchek řeznik* [1484, 74], *Dušta řeznik* [1488, 76], *Jacob bečvář* [1487, 76], *Lexa řeznik* [1484, 74], *Mikuláš řeznik* [1477, 73], *Jakub koňšel* [1475, 73], *Váněk písař* [1455, 61], *Svatuš řeznik* [1454, 61], *Váněk kolář* [1454, 61], *Mathias doleator (bečvář)* [1411, 25], *Jeřatka postřihač* [1464, 66], *Blaha kožišník* [1460, 63], *Jaroš stželec* [1457, 63], *Petr sladovník* [1496, 79], *Bartoš písař* [1494, 79], *Vít řeznik* [1494, 78], *Velek pekář* [1494, 79], *Vlach súkennik* [1487, 76], *Beneš švec* [1493, 78], *Benek súkennik* [1493, 78].

Іноді ця модель іменування поширювалася третім компонентом — відтопонімним означенням субстантивного типу. Таким чином утворювався антропонімний тричлен особове ім'я + назва за професією + відтопонімне означення (10%): *Nyczkone giudice de Provodin* [1376, 9], *Pessyk judex de Byela* [1376, 9], *Maczko thrabernator de Katusycz* [1382, 12], *Koubek švec z Besedic* [1429, 55], *Mařik hájny z Čisté* [1447, 57], *Jaroš stželec z Prahy* [1466, 71], *Kříž rychrař z Oken* [1466, 73], *Váněk rychrař z Divinz* [1494, 79], *Jakub kloboučník z Hradiště* [1543, 88].

3) **Формула особове ім'я + відтопонімне означення** традиційно представлена у двох морфологічних варіантах – субстантивному та ад'єктивному.

а) **Особове ім'я + приєдник de/z + топонім**: *Welkonis de Chotietow* [1363, 5], *Janonis de Bezdyez* [1362, 4], *Adam de Kluk* [1387, 13], *Domine Kaczce de Mssen* [1379, 11], *Johannes de Hodkowicz* [1387, 13], *Cuness de Sudomirz* [1378, 10], *Sobiehrdo de Drzewczyz* [1376, 9], *Chwalik de Mssen* [1379, 11], *Marcus de Sudomirz* [1388, 14], *Markleta de Bukowen* [1380, 11], *Johanni et Nikolao de Pluzna* [1391, 15], *Rzehak z Pluzne* [1394, 16], *Walossone de Sudomirz* [1398, 21], *Jan z Janovic* [1502, 82], *Mařka z Vratné* [1504, 82], *Václav z Daubravice* [1501, 81], *Zíga z Chotietova* [1539, 88], *Tobiaš z Harašova* [1543, 88], *z Březovic Paclik* [1507, 86], *Štěpan z Dohalic* [1504, 85], *Jindřich z Vrátna* [1504, 83], *Marcian z Biele* [1504, 83], *Nestážka z Bezděze* [1502, 81], *Oldřich z Vrátna* [1501, 81], *Vojek z Katušic* [1504, 85], *Jelen z Přepred* [1504, 85], *Giera z Čisté* [1511, 86], *Štěpan z Čisté* [1511, 86];

б) **ім'я + відтопонімний приєдник з суфіксом –ský**: *Hanuš Pavlovský* [1350, 4], *Mikuláš Všelýský*

[1392, 16], *Mikuláš Tachovský* [1380, 12], *Jan Holanský* [1539, 87], *Hereš Vesecký* [1502, 83], *kněz Bartoloměj Němčanský* [1600, 96], *Jan Preloucký* [1632, 98], *David Příbenický* [1618, 97], *Pavel Všehradský* [1695, 131], *Berounský Jan* [1610, 95], *Březovský Adam* [1678, 106], *Thomaš Chyšský* [1616, 97].

Рідко людина була носієм двох таких відтопонімних іменувань, найчастіше їх мали представники шляхти. Одна назва, як правило, вказувала на місце походження особи (і на належність до відомого роду), інша – на місце проживання, маєток. Питома вага іменувань з двома топонімами у своєму складі становить 9 % серед усіх трилексемних антропонімів. Поєднувались, як правило, два топоніми з прийменниками *de / z, (seděním) na*: *Bohuslav z Cinvaldu na Dražicich* [1485, 75], *Václav z Tuboz na Čejeticich* [1485, 75], *pan Jan z Janovic a z Petršpurka* [1504, 84], *Tobiaš z Harašova na Houšce* [1543, 88], *Eliška z Dube a z Lipého* [1600, 94], *Jan z Dubé a z Lipého* [1695, 130]; відтопонімний приєдник + топонім: *pan Jan Ceteňský z Cetně* [1504, 85], *Peter Radimovský z Paluze* [1543, 88], *pan Jan a pan Ctibor z Cimburku a z Tovačova* [1485, 75] // *pánuov Tovačovských z Cimburku* [1504, 83]; рідше два морфологічні варіанти одного топоніма: *Mikuláš Mněticský ze Mnětic* [1543, 88], *pan Jan Prostěborský z Prostiboře* [1543, 88].

4) **Формула особове ім'я + посесивна назва**. Основними типами словотворчих формантів, що у минулому служили для означення родини та родинної приналежності, на думку Ф. Цуржина, є суфікси *-ovic, -ův*, рідше *-ého, -ých, -ý* [Цуржин 1964, с. 61]. У досліджуваних актах Б'єльських посесивна назва реалізована переважно у формі ад'єктивного патроніма (іноді посесивної назви за іншим родичем) на *-ův, -ová*: *Gyndra Obrubaconis* [1372, 8], *Budikuov Jan* [1402, 24], *Johannes filius Budikonis cum Dorothea* [1402, 24], *Holubuov Matěj* [1402, 24], *Březkův Pavlík* [1429, 56] / *Pavlik syn Březkuov* [1429, 56], *Havel a Jana sirotci nebožce Jankovi* [1464, 66], *sirotek nebožce Vackov jmenem Valenta* [1447, 57], *Jakub Lukšow syn* [1469, 70], *Pavel Špičkuov* [1490, 77], *Havel Klichov* [1492, 78], *Beneš Klichův* [1493, 78], *Jaroš Prussuov* [1493, 78], *Vít Mutuov* [1494, 79], *Prušuov Jaroš* [1501, 79], *Petr Vojkuov syn* [1506, 85], *Hrochův Matouš* [1511, 86], *Jan Baršuov* [1515, 87], *Jan Simonuov* [1539, 87], *Macha vidua Kuchtonis* [1412, 26], *Babincová Jana* [1429, 53], *Kladivová Dorota* [1418, 36], *Maruska filia Quiechonis (Kvěchová)* [1372, 8], *Macha vidua Kuchtonis* [1412, 26], *Dorothee dicte Kladywowe* [1418, 36], *Hlivicová Mařka* [1429, 47], *Kačka Zubková* [1445, 55], *Vačková Duora* [1455, 64], *Magdalena soror Viti Consselikonis* [1420, 45], *pani Eliška Berková* [1600, 94]; рідше присвійної назви субстантивного типу *Henzl filius Lechnari* [1372, 8], *Hannussio et Martino fratribus olym Mathie filiis* [1392, 16], *Petra olym Adalberti de Kluk vivua* [1418, 37], *Osanna manželka Nikla pekáře* [1418, 44], *Jane dceři téhož Zígy* [1484, 75], *syn Marety Ojtěch* [1453, 60], *Johanni filio Byethie* [1381, 12], *Mathie patris Hlivicze* [1413, 31], *Mařka macecha Matěje* [1461, 64], *Matuš sestřenec pana Prokopa z Dražic* [1488, 77], *Jana bratrana pani Barbory* [1488, 77].

Решта присвійних формантів, описаних Ф. Цуржином, у досліджуваній пам'ятці є малопродуктивними, наприклад, суфікси *-in*: *Petr otec Mařčin* [1443, 53], *Vitek Maczetin* [1475, 73], *Denczyn Ferdynand* [1695, 131]; *-ový*: *Matějem synem Stradovy* [1461, 64], *Beneš Klichovy i Klichov* [1493, 78]; *-ý / á*: *Van'a vdova Rabuska* [1507, 86] і *Van'a Rabuska* [1507, 86], *Anka contoralis Wrchovwateho / Anka Vrchovata* [1419, 38]. А формант *-ovic* – непродуктивний. Ф. Цуржин переконаний, що функціонування певних присвійних формантів закріплене за конкретною епохою суспільного розвитку. Так типи на *-ovic* (а це застигли форми родового відмінка множини) вказували на приналежність до родини, тому задовольняли потреби родоплемінного ладу. А типи на *-ův* (форми однини) позначали відношення до особистості, до окремої людини, тому були більш прийнятні для суспільства феодального, з розвиненим правом приватної власності [Цуржин 1964, с. 60–61]. Історики стверджують, що у XIII ст. чеське королівство зазнало вагомих структурних змін господарського та правового характеру, у результаті яких суспільство втрачало риси раннього середньовіччя і перетворювалося у суспільство «західного типу» [Dějiny 1997, с. 84]. Можливо, саме тому з XIV ст. згасає продуктивність моделі на *-ovic*, натомість починають активно функціонувати моделі на *-ův*, з XV ст. з'являються типи на *-ého*, з XVI ст. – на *-ovo* [Цуржин 1964, с. 61].

Згадана модель іменування могла бути поширена вказівкою на місце перебування чи походження людини. У такий спосіб утворювався антропонім особове ім'я + посесивний компонент + відтопонімне означення (34,5%). Присвійний компонент у даних антропонімах фіксується пере-

важно у вигляді прикметника на *-ův, -ová* (80%): *Luxa filie Janonis de Bezdiez* [1351, 4], *Trojani Maceta de Sudomerz* [1381, 13], *Konšeliková Magdalena z Besedic* [1418, 45], *Kaczka filie Maczonis quondam de Wraten* [1419, 38], *Mařik z Březovic syn Jakubov* [1465, 68], *Matěj z Vratna syn Strnadů* [1464, 65] / *Matěj Strnadov syn z Včratna* [1461, 64], або посесивної назви субстантивного типу (19%): *Johannes natus Michaelis de Sudomirz* [1396, 19], *Jana Divisij filia de Sudomirz* [1396, 16], *Petrus civis de Biela natus Adalberti* [1411, 26], *Margareta de Sudomirz contoralis Hawe* [1430, 47], *Jana dcera téhož Zigy kteráž jest v Praze* [1484, 75]. Одиничний випадок становить фіксація імені та двох посесивних назв: *Janem Šimonovým, synem nebožtíka Vavry* [1539, 87].

Висновки. Дослідження старочеських актів XIV–XVII ст. засвідчило, що антропонімія цього періоду становить складну систему, основу якого складають дволексемні власні особові назви. Такі складені імена протягом трьох століть зберігали тенденцію до стійкого збільшення, а з XVII ст. – превалюють із значним відривом над антропонімами одно- та тричленами. Трилексемні антропоніми в контексті чеської допрізвищевої антропонімосистеми є досить поширеним явищем, особливо серед шляхти. Найактуальнішими були іменування, що склалися з особового імені, прізвиська та відтопонімного означення або з двох відтопонімних означень. Усі багатолексемні антропоніми аналізованої пам'ятки характеризуються різноманітністю у засобах лексичного вираження і багатством структурних компонентів. Антропонімоформули, у складі яких є прізвисько та відтопонімне означення, характеризуються наскрізністю вживання упродовж досліджуваних нам століть.

Література

1. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 1999. 248 с.
2. Петрица Н. Старочеська антропонімія в діакронії (на матеріалі хроніки Даліміла). *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. 2007. Вип. 354–355. С. 206–210.
3. Петрица Н. Способи ідентифікації особи у старочеських хроніках 14–15 століття. *Studia slovakistica*. Вип. 8: Ювілей. Ужгород, 2008. С. 277–285.
4. Худаш М.Л. З історії формування і становлення українських прізвищ. *Мовознавство*. 1969. № 2. С. 37–46.
5. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. Київ, 1977. 236 с.
6. Beneš J. O českých příjmeních. Praha, 1962.
7. Dějiny zemí Koruny české. Svázek I. Praha, 1997. 318 s.
8. Davídek V. Přehled vývoje českých příjmení. In: Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová. Praha, 1941. S. 70–108.
9. Cuřin F. Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušnosti v českých nářečích. Praha 1964. 70 s.
10. Cuřin F. Jména vestičanů v 15. století. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*. Číslo 5. Ročník X. 1969. S. 692–695.
11. Lístiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708. Z archivu města Bělé pod Bezdězem. Vydal J. Kaloušek. Praha, 1889. 154 s.
12. Svoboda J. Přehled českých osobních jmen s hlediska jazykového. In: Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová. Praha, 1941. S. 13–48.

References

1. Medvid-Pakhomova S.M. (1999) Evoluicia antroponymnykh formul u slovianskykh movakh [The evolution of anthroponymic formulas in the Slavonic languages]. Uzhhorod. 248 s. [in Ukrainian].
2. Petrista N. (2007) Starocheska antroponimiiia v diakhronii (na materiali khroniky Dalimila) [Old Czech anthroponymy in diachrony (on the material of Dalimil's chronicle)]. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu: Slovianska filolohiia*. Vyp. 354–355. S. 206–210 [in Ukrainian].

3. Petrista N. (2008) Sposoby identyfikatsii osoby u starocheskych khronikakh 14–15 stolittia [Ways of identifying a person in Old Czech chronicles of the 14th–15th centuries]. *Studia slovakistica*. Vypusk 8: Yuvilei. Uzhhorod. S. 277–285 [in Ukrainian].
4. Khudash M.L. (1969) Z istorii formuvannia i stanovlennia ukraïnskych prizvyshch [On the history of the formation of Ukrainian surnames]. *Movoznavstvo*. № 2. S. 37–46 [in Ukrainian].
5. Khudash M.L. (1977) Z istorii ukraïnskoï antroponimii [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Kyiv. 236 s. [in Ukrainian].
6. Beneš J. (1962) O českých příjmeních [About Czech surnames]. Praha [in Czech].
7. Dějiny zemí Koruny české (1997) [History of the Czech Crown countries]. Svázek I. Praha. 318 s. [in Czech].
8. Davídek V. (1941) Přehled vývoje českých příjmení [Overview of the development of Czech surnames]. In: Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová [Czech personal and family names]. Praha. S. 70–108 [in Czech].
9. Cuřin F. (1964) Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušnosti v českých nářečích [Historical development of marking family affiliation in Czech dialects]. Praha. 70 s. [in Czech].
10. Cuřin F. (1969) Jména vesničanů v 15. století [Names of villagers in the 15th century]. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*. Číslo 5. Ročník X. S. 692–695 [in Czech].
11. Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708. (1889) Z archivu města Bělé pod Bezdězem [Documents and records of Bělská on municipal and saddlery matters from the years 1345–1708. From the archive of the town of Bělé pod Bezdězem]. Vydal J. Kaloušek. Praha. 154 s. [in Czech].
12. Svoboda J. (1941) Přehled českých osobních jmen s hlediska jazykového [Overview of Czech personal names from a linguistic point of view]. In: Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová [Czech personal and family names]. Praha. S.13–48 [in Czech].

MULTI-LEXEM ANTHROPONYMS IN OLD CZECH TEXTS OF THE ADMINISTRATIVE STYLE OF THE 14TH–17TH CENTURIES

Abstract. The proposed article continues the development of the problems of functioning and development of the Czech anthroponymic system of the pre-surname period.

The article analyzes multi-locem anthroponyms recorded in Old Bohemian administrative style monuments of the 14th–17th centuries. The analysis of language material was carried out on the basis of a written memo of an official-business style. The article examines the composition and dynamics of the use of compound personal names, the means and methods of identifying humanity over the course of four centuries on the basis of the monument “Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708”.

The analysis reproduces the main trends in the development of Old Czech anthroponymy during the analyzed period. The formation of the naming standard in the monument for several centuries, from the point of view of the quantitative composition of the components of Czech anthroponyms, took place in the direction of increasing the component composition of anthroponyms for representatives of the middle and lower social strata (1→2), and to the quantitative collapse of the naming formula for representatives of social top (1→2→3→2). In the 14th century there was a trend towards a steady increase in fixations of two-lexem anthroponyms, and the 17th century became a reference point in the direction of their consolidation in the speech practice of Czechs, and the gradual formation of the national Czech anthroponym formula. Anthroponymic two-lexem model in the analyzed monument are represented by four types of anthropoformula: a) name + nickname; b) name + name by profession c) name + toponimic attribute; d) name + possessive name. The sequence of the components involved, as a rule, the postposition of a clarifying anthroponymic sign. The postposition of a personal name in such formulas is classified as an AF variant. From the 15th century along with the name, several features (e.g., individual and toponym) often became relevant means of identifying a person, so tree-lexem anthroponyms are a fairly common phenomenon. The most common two-lexem model of naming people since the 17th century is a personal name+nickname. Such productivity of nicknames was associated with their spread in the function of generic names. Numerous examples from Czech sources testify that in the 17th–18th centuries on the eve of the official codification of surnames, it was nicknames that were characterized by inheritance. In the conditions of population growth, urban development, and population migration, neither a possessive name nor a toponymic attribute could provide society with an effective separation of members of one family from members of other families.

Keywords: anthroponomy, compound personal names, onelexem and multilexem antroponims, anthroponymical formulas.

© Петрица Н., 2022 р.

Наталія Петрица – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; natalia.petrice@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-1205-931X>

Natalia Petrictsa – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slovak Philology, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; natalia.petrice@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-1205-931X>